

Frederik Paludan-Müller 7. februar 1809 - 7. februar 2009

...hvad er den unge Paludan-Müllers digtning andet end en skønbedsdrøm af fin, æterisk sanselighed, et spind af morgenskærets rødme og konkyliens perlemor, af regnbuens fagre skærbød og jomfruens sarte, rene former...

Valdemar Vedel 1890.

... en af danske digtnings mest nådeløse tidskritikere. Uffe Andreasen 2001.

af forfatter Søren Sørensen

Klassikeren, klassicisten og klassikerne

S pørger man hvad digte handler om, risikerer man at få svaret: *Om livet og verden*. Det behøver ikke at være forkert, der er ikke ret meget andet digte kunne handle om. Nogle digtværker gør det i højere grad end andre, nemlig dem der så at sige samler sig i et billede af mennesket i *livet og verden*, som når en digter ved navn Dante Alighieri sender en mand der også hedder Dante ind i de *mørke, dybe skove og forvildet fra den vej jeg burde følge... på vores vandring gennem livet*¹. Eller når en senere digter ved navn J.W. Goethe lader os møde *en stakkels nar* der er akkurat *ligeså klog som før han var*, hvorfor livet også *har mistet sit skær*, skønt narren *med brændende id til bunden trængt i filosofi, studeret medicin og jura med flid, desværre også teolog*². Eller der hvor Henrik Ibsen lader sin vandringsmand til slut indse at han er *et løg*³, en plante uden kerne, et menneske uden sjæl, en som

alene er sine handlinger.

Per Gynt kan sådan et menneske hedde, for det hed den figur Ibsen har lånt fra de lokale folkesagn. Eller han kan hedde Faust, og det ved vi nok betyder næve, knytnæve på tysk, men det har ikke noget at gøre med at digtets *Faust* forkaster Johannesevangeliets udsagn om at *i begyndelsen var ordet*, og hævder at det må logisk nødvendigt være handlingen der var i begyndelsen⁴, næh, for den figur Goethe har fra folkebogen, hed Doktor Faustus, og på latin betyder det *heldbringende, velsignet, lykkelig* med en bibetydning fra den romerske frugtbarhedsgudinde af de egenskaber der just bærer frugt. Eller han kan hedde Dante, for det hed han nu, og så kan vi godt more os med at spekulere over ordspillet mellem de forskellige betydninger af den gløse, *den udholdende* over for den *forhærdede*, begge sider beskriver fortælleren i *Den Guddommelige Komædie*. Mest generel og tydeligst symbolsk bliver det når han blot kaldes *menneske* til fornavn, *menneske* til efternavn, det ene hebræisk, det andet latin: *Adam Homo*.

Deres kvinder har helt andre navne, og det er ren symbolik: *Beatrice*, dvs. den som gør salig, *Alma Stjerne*, altså det himmellegeme der vederkvæger eller nærer, måske ligefrem *Solveig* eller *den klare (Helena)*. Selv den ulykkelige *Gretchen* i *Faust I* er efter grundbetydningen på græsk en *perle*. Tydeligere kan det ikke siges.

Digte om livet og verden kan vælge eksemplet, med Poul la Cours klassiske definition af *den huseste af alle kunster* er verset *verden knuget sammen til en*

sten⁵. Emil Aarestrup evner den kunst:

*Om lidt, er vi forsvundne,
Som Boblerne i Bækken.*⁶

Bellman gør det når han om sin Fredman siger:

*Fredman levde och dog!
Bröder alla
Vi kunna kalla
Hans själ ett urverk, hans kropp en krog*⁷.

og bagefter giver han sig alligevel til at skrive alle Fredmans epistler og derigennem lade ham berette om livet og verden, hans liv og hans verden.

De store, de bærende værker vil helst beskæftige sig med det hele. De kan gerne begynde *midtvejs på vor vandring gennem livet*, eller de kan som *Adam Homo* begynde 6 uger efter menneskets fødsel og slutte med at sjælen kan støbes om i den kosmiske knappestøbers ske, eller med at den, sjælen, gennemtrænges af stråleglansen der lader *den blive ét med det den villø*⁸. For som englens siger om Fausts udødelige del: *hvo altid stræber frem og frem/ ham kan vi Frelse skjænke*⁹.

Det gjorde Adam Homo ikke, han reddes på stegen – som Faust på sin vis også, fordi *det Evig-Kvindelige/ drager os til*¹⁰.

Frederik Paludan-Müller er dansk litteraturs klassiker i den forstand at han mere end måske nogen anden har spejlet sin erkendelse af livet og verden i klassiske myter, Venus, Aurora, Diana, Persephone, Don Juan, og tilmed selv skabt den mytiske skikkelse M(enneske)².

Med *Adam Homo* har Paludan-Müller skabt en klassiker i betydningen et litterært værk af en sådan kvalitet og

Det er ved Vintertide: frossen Jorden,
Og rundtomkring, saalangt som man kan see
Er Mark og Skov som oversaaet med Sne,
Og næsten heelt belagt med Iis er Fjorden.
De lette Spurve, graae og troe som Norden,
Hvem ei de svigted i dens Vintervee,
Sig sætte nu i Flok paa Bondens Tage
Og tigge Smuler af hans Julekage.

Adam Homo. *Vintertid*. Træsnit af Jane Muus fra 1956. Gyldendal (Det Kongelige Bibliotek).

med en sådan vægt at det har noget at sige mennesker, og altså netop i egentlig forstand udsiger noget absolut væsentligt om livet og verden. Han er med Uffe Andreasens formulering *en af danske digtnings mest nådeløse tidskritikere*¹¹. I første omgang har Uffe Andreasen rimeligt nok nok tænkt på den kritik af Stemninger og Tilstande i 1840'ernes Danmark Paludan-Müller udfolder i *Adam Homo*, en kritik der på mange måder kan sammentrænges i det Søren Kierkegaard'ske udtryk: *Andre klager over, at Tiden er ond, jeg klager over, at den er ussel* –¹².

FØRSTE SANG

Paa Jyllands Kyst, ei langt fra Byen Veile,
(Det for det jydsk Paradiis har Ord)
Paa Bredden af den smukke Veilefjord,
Hvori sig stadig Kystens Bakker speile,
Mens Skib og Baad forbi paa Bølgen seile
Og give kun et flygtigt Billeds Spor:
Der, hvor paa Kortet man seer tvende Prikker,
En Landsby med sin hvide Kirke ligger.

Gerda Plong Sarp illustrerede H. Hagerups udgave af Adam Homo fra 1928. (Det Kongelige Bibliotek).

For en læser i 2009 er det imidlertid klart at den etiske digters eksemplificerede krav til Mennesket om modning, om at anstrenge sig med sin stræben (Goethe), er en kontrast til disse års barnagtiggørelse af hele tilværelsen. Det der ytrer sig i at mennesker strækker barndom og ungdom op gennem det meste af manddomsårene, at folk forbliver teenagere til de bliver 50, at bedstemødre klæder sig som deres børnebørn i sandkassealderen, at smag, reaktionsmønstre, livsførelse fastholdes på et 14 års standpunkt, og det der præger hele det offentlige rum og ikke mindst de offentlige medier.

Paludan-Müllers anklage mod Adam Homo for at drive med strømmen og netop ikke besvære sig med at tilstræbe modenhed og afklaring rammer formentlig endnu mere præcist i dag end

vi gerne vil forestille os tilværelsen for 6 generationer siden.

Klassicisten

Er Paludan-Müller altså i almindelig forstand en af litteraturens klassikere, en af dem hvis værker man altid ville kunne gå til og føle sig klogere af at være gået til, er han ikke klassicist i henhold til den indgrænsning som den store tyske kunsthistoriker og kunstteoretiker Winckelmann næsten et århundrede før havde givet af klassicismen, altså den forholden sig til kunst som efterlignede den klassiske græsk-romerske, i en vis forstand altså en renaissance af renaissance. Winckelmann mente at antikken var bestemt af ædel enfold, stille storhed¹³. I digtekunsten fulgte Schiller det op ved at skelne mellem den naive og den sentimentale digtertype, eller den der digter, fordi det er hans natur, står som Luther i Worms og ved gud ikke kan andet, vi kunne med Schiller sige: Goethe-typen, med os selv sige: H.C. Andersen, over for den der digter for at digte, på en måde som den unge mand Andersen digter om, ham der ville være digter til påske, men ikke kunne hitte på og blev kritiker til pinse i stedet¹⁴.

Der er ingen ædel enfold over Paludan-Müllers samlede værker; der er tvært imod en udspekuleret underfundighed. For så vidt der er storhed over dem, er den langt fra stille; den er tvært imod buldrende lystig, mozartsk drilagtig, farverig til det kulørte, flyvsk og spillende, kontrastrig. Og hans digtekunst er i schillersk forstand sentimental. Men den ved den er det, og den

F. Paludan-Müller:
Adam Homo. Til
Hans Reitzels udgave
fra 1962 havde Povl
Christensen tegnet
omslaget (Det Kongelige
Bibliotek).

sentimentalitet der ved den er sentimental, bliver satirisk, den vrænger ad sig selv, udstiller sig selv, sprænger sig selv. Det er det der sker hos Byron, det er det der foregår i Heines skriverhjerne, og det er i grunden det der udgør det byroniansk-heineske ved Paludan-Müller.

Al den galde der hældes ud over ikke bare Adam, men næsten alle figurerne i *Adam Homo*, er et ægte selv-ogør.

Frederik Paludan-Müller er derimod klassicist i digtningen som Thorvaldsen er det i skulpturen. Han

ser det han gerne vil have udtrykt, i Amor og Psyche, i Apollon og dryaden, i Pan, Venus, Aktæon, Aurora og Tithon, Adonis, og han genkalder sit selvbillede i Mozarts og Byrons Don Juan, eller måske som nogen mener, i Alexandre Dumas' Don Juan (som jeg ikke kender).

Jeg vil ikke diskutere om Thorvaldsens figurer forholder sig til Winckelmanns ædle enfold og stille storhed; jeg bestrider at Paludan-Müllers gør det.

H.C. Andersens unge mand der ville være digter til påske, kunne ikke

Med Lynets Hast den lille Parasol
 For Kinden og for Øiet op hun førte,
 Og dækket af sit Skjerm som af et Skjold,
 Hun skjælvende nu Milles Udraab hørte.
 Ned efter Vognen, som med Larm bortkjørte,
 Hun længe stod og stirred, stiv og kold,
 Saa drog hun Veiret dybt, og langsomt fremad
 Igjennem Porten ud, hun vandred hjemad.

*Alma på volden. Trasnit af Jane Muus fra 1956.
 Gyldendal (Det Kongelige Bibliotek).*

hitte på. Det er også meget langt fra at være en nødvendighed for at være digter. Aischylos, Sophokles og Euripides hittede ikke på, de dramatiserede myter og sagn deres publikum kendte. Ovid hittede ikke på, han gav alle forvandlingerne form, Dante hittede ikke på, han gjorde som Sophokles og Ovid, dramatiserede forestillinger hans samtidige var fortrolige med, langt mindre Boccaccio, Shakespeare, Goethe. Paludan-Müller hittede heller ikke på. Han lånte Amor og Psyche af Apuleius, som Adam Homo havde han også læst klassikerne, selv vi der har læst latin, har fornøjet vore sjæle med uddrag af *Det gyldne Æsel*.

Bag hans Venus står muligvis Platon og dennes *Symposion*, den ved man Paludan-Müller havde i sin bogsamling i en dansk oversættelse fra 1831, og et eller andet sted i baggrunden spøger også Virgils hyrdedigte og Ovids *Forvandlingerne*. Hans samtid morede sig over Heibergs stikpiller til antikken:

*Luna sit Sølvbaand
 Snor om Endymion...
 og
 Husk, at Aktæon fik
 Straf for et dristigt Blik.⁴⁵*

I 1841 gjorde Paludan-Müller så rede for hvad det var med Endymion og Aktæon.

I 1837 skabte Thorvaldsen et relief der viste Apollon som spiller lyre for hyrder og skovguden Pan, og både Thorvaldsen og Paludan-Müller var som store dele af deres publikum fortrolige med beretningerne om Apollons landsforvisning fra Olympen og hans straffearbejde som kvæghyrde i Thessalien, som både Ovid og Petrarca har bearbejdet og udnyttet.

Den grumme historie om Morgenrødens Gudinde der forelsker sig i trojaneren Tithon, tager ham med til Olympen og opnår den gunst fra Zeus at hendes elskede bliver udødelig, men glemmer i forelskelsens tåge også at bede om evig ungdom til ham, har Petrarca og Ovid også udnyttet, men allerede Homer har i Iliaden strejft historien med den rosenfingrede dagning. Hos Paludan-Müller bliver det et mesterværk, en mening han selv også havde om det; det ved vi fra Bournonvilles datter Charlotte som i sine Erin-

dringer fortæller at det omtalte digteren som sit *bedste Arbejde og det eneste, som jeg selv er tilfreds med*. Enkeltheder kan Paludan-Müller sagtens have fra det tyske Mythologiske Lexicon han ejede, det kan være praktisk at konsultere et anstændigt mytologisk leksikon når man skriver, Bellman havde også sådan et og frekventerede det hyppigt, og ellers er Ovids *Forvandlingerne* et herligt opslagsværk.

Den anden del af det klassiske europæiske udgøres af den jødisk-kristne mytologi, dvs. det bibelske stof, hvoraf det er myten om det første brodermord der optager ham i to værker: *Abels Død* og *Kain*.

I den poetiske form hvor han er en verskunstner af højeste klasse, er han derimod ikke klassicist. Oehlen-schläger, Ingemann og Aarestrup har skrevet heksametre, så det gjalder efter, Ingemanns islandske ven, Jónas Hallgrímsson, skrev heksametre i de samme år; Paludan-Müller ikke, han havde forelsket sig i ottaverimet, efter Byrons forbillede, det er klart, men selv nævner han også den italienske 1500-tals digter Ariosto; ham kan han sagtens have læst, men Goethes *Tilegnelse* fra *Faust* og især Byrons *Don Juan* er nok de mest sandsynlige, og allerede med *Danserinden*, skrevet 1832, svinger han de fem jamber i, som navnet siger, otte verslinjer med krydsrim i de første seks og parrim i de sidste to, således:

*For ædel Korthed skal jeg mig bestræbe,
Paa Versets Bygning øve Flid og Fiil,
Med Formens Vægt det lette Stof ei dræbe,
Men gi'e det Hele den moderne Stil.
Og løser end min Muse Ahvors Læbe,
Hun vækker ogsaa Ironiens Smil,*

Fr. Paludan-Müller: Danserinden. Frants Henningsen illustrerede Gyldendals udgave fra 1901 (Det Kongelige Bibliotek).

*Som kraftig Modvægt mod det altfor
Rørende
I det Erotiske og det Forførende.¹⁶*

Som man hører: en program-erklæring. Og så er han i øvrigt en mester i at variere både rim og stillinger i de første seks verslinjer. *Adam Homo* går med visse afbrydelser, men i de fortællende dele af de tolv sange ligeledes på ottavestrofen.

Set over hele forfatterskabet synes han at ynde de lange slyngede vers, rimede eller urimede, endda blandingsformer forekommer.

Af de korte former er det

især den ligeledes klassiske sonet han til fulde behersker.

Almas Sonetter

Han ved om nogen hvor fornem sonetten er, at det at sende en bekendt en sonet er den højeste ære man kan vise nogen, så når han tilegner Heiberg *Dryaden*, sker det med en sådan der hylder og takker den ældre kollega. Samme år, 1844, sender han Christian VIII *Dryaden* med en sonet-hilsen.

Ellers er det de 35 sonetter i *Adam Homo*, dem vi kalder *Almas Sonetter*, der er hans mesterstykker i den form teoretikere betegner som den fornemste kunstform den europæiske kultur har frembragt. Opstået ved Frederik II's hof på Sicilien midt i 1200-tallet under arabisk-provençalsk inspiration, videreført i Bologna og Firenze, bl.a. af Dante og bragt til fuld udfoldelse af Francesco Petrarca midt i 1300-tallet med hans 317 sonetter plus det løse (på dansk oversat 2/3) og fra ham videreført i 1500-tallet til Italien, Spanien, Frankrig og England, ved romantikkens gennembrud o. år 1800 en af denne kunstretnings foretrukne versformer, i nordisk poesi med Schack Staffeldt blev den optaget af Ingemann, Aarestrup, Winther og altså Paludan-Müller – og denne gang ikke med inspiration fra Byron som kun skrev ganske få sonetter.

Bortset fra de få tilegnelsesdigte jeg lige omtalte, er Paludan-Müllers sonetter imidlertid lagt i pennen på en kvinde, på heltinden i *Adam Homo*, damen med det symbolladede navn Alma Stjerne.

I engelsk litteratur forekommer der en samling sonetter af Christina Rossetti, som udgør en slags anti-Petrarca, en Lauras svar på Petrarcas elskov; spøgen er brugt flere gange.

Hvis man vidste bedre, dvs. hvis der var spor af Petrarcalæsning i Paludan-Müller, kunne man på lignende måde betragte Almas sonetter som et udtryk for Lauras svardigte til den mand hun aldrig fik. Søren Kierkegaard iagttog jo at mangelen er bleven Digter ved den Pige, han ikke fik; i Almas tilfælde er hun blevet det ved den mand hun ikke fik.

Derimod ved vi fra særdeles velunderrettet kilde om Paludan-Müllers læsning af Dante, hans brug af Dantemønstre i *Adam Homo* og i det hele taget, og på det grundlag kan vi anskue Almas sonetter som en art Beatricedigte: *Alma er "Adam Homo"s Beatrice*, siger Dantekenderen Emil Frederiksen ligeud¹⁷. Ligheden er rigtigt nok påfaldende. I komedien repræsenterer Beatrice først poesien, siden teologien, og i Almas efterladenskaber udgøre lyriske digte første del, de religiøse betragtninger anden del.

Hvorom alting er, kan en så kyndig læser som F. J. Billeskov Jansen konstatere at de med deres

*dyrebare Billedsprog forklarer, at igennem Kærligheden vækkes Bevidstheden om et evigt Jeg i en Menneskesjal. Hjertet er Aandens Organ. Derfor kan Alma sige til Adam, at hun staar i ubetalelig Gæld til ham, fordi han har vakt Kærligheden i hende.*¹⁸

Dette element har digteren

I 1932 udgav Emil Wiens *Adam Homo med Carl Forups tegninger*. Her en tegning fra *Tiende Sang* (Det Kongelige Bibliotek).

AK, HVOR FORANDRET DOG FRA HAN DROG UD
 HED HER HAN ATTER OF IGENNEM BYEN I

brug for til at afklare det alvorligste af samtlige værkets problemer, balancen mellem hans skyld og hans ressenser – i åndelig forstand, det eneste regnskab der har betydning. Det er derfor det sidste digt i *Adam Homo*'s første del – bortset fra en ottavestrofe der udgør digterens efterord i handlingsgangen, han kører med dagvognen fra København, og digteren er på dette tidspunkt den eneste

der ved at der kommer en 2. og en 3. del (ja, og Charitel!). Læserne får kun Almas 13. sonet:

*Hvad end du angrer - i hvor stor en Gjæld
 Til Gud og Mennesker du end må være,
 O, lad ei denne Gjæld din Sjæl besvære,
 Og staae som Skrækkebilled for dit Held!*

*Din Eiendom er ingen Bagatel,
 Du for fallit dig aldrig tør erklære,*

*Du har endnu en Debitor, du Kjære!
En fattig Sjæl, mod hvem du gjorde vel.*

*Hvad Skat af Fryd og Lykke her i Livet
Har ikke gratis du mit Hjerte givet!
Hvad Rigdom deelte ei din Aand med mig!*

*Hvis derfor eengang Regnskab skal opgjøres,
Lad frem med dig din Skyldner da kun*

*føres;
Med hvad du gav, hun klare vil for dig!⁹*

Dermed er de ikke et fremmedlegeme i digtets helhed, det Billeskov Jansen kalder *et isoleret lyrisk Indskud*²⁰, men en nødvendighed i det store livsopgør som hele versromanen handler om. Han henleder også vores opmærksomhed på at Chr. Winther allerede i *Til Een* har foregrebet den forløsning og frelse som kvinden kan nedkalde over den mand hun elsker, sådan som han læser de to som han udtrykker det *efter Petrarcas Maade billedmattede Sonetter*²¹— og dermed faktisk foregriber *Adam Homo*. Forkyndelsen er i det mindste den samme i de to værker, to *sublime Vidnesbyrd om en Kvindedyrkelse uden Grænse, en Tro paa den store, frelsebringende Kærlighed*.²²

Chr. Winther har da rigtigt nok også sat et helt centralt citat fra Petrarcas *Rerum vulgarium fragmenta* som motto for sin digtsamling, nemlig 2. terzin af sonet nr. XXXV, den der på dansk hedder:

*Men hvilken sti er stejl nok til at væge
Mig mod at Amor stiller dér? Da vil han
Ta sagen op, og kan jeg la den ligge.²³*

De har den samme bag-

grund, har læst de samme værker, nyest Goethes *Faust*, ældst Dantes *Guddommelig Komædie*, som Paludan-Müller har studeret grundigt, og formentlig også stiftet bekendtskab med i hvert fald dele af Petrarcas - og hvad der er væsentligere: de har set den samme problemstilling.

Det særlige ved Paludan-Müllers løsning ligger pda i at han lader sin Beatrice-Laura-Gretchen føre pennen selv - og love det længe før dommedag. Hvor det hos de mandlige digtere, i komedien, i Canzoniere, er de mandlige fortællere der udtrykker forvisningen om at Beatrice og Laura i den sidste ende tager sig af deres forløsning og de har, både Dante og Petrarca, Madonna med i slutopgøret; i læsedramaet – hos Goethe – de himmelske magter selv, lader den mandlige digter Paludan-Müller er, sin kvindefigur udtrykke det.

Det gør det ægttere i sin virkning på læseren. Hvis det så oven i købet, således som nogle litteraturhistorikere har ment²⁴, er dikteret Paludan-Müller af fru, gør det på sin måde ægtheden i deres indhold desto mere markant. I den sidste ende er det dog ham der har ladet dem indgå i værket.

I det formelle er de fleste af dem romantiske, dvs. at rimene i de to afsluttende trelinjers skifter, men dog for hele 25's vedkommende rimer CDC EDE, hvad jeg kalder en Paludan-Müller-sonet²⁵; 15 andre følger Petrarcas mønster CDE CDE, som ikke er Dantes foretrukne. De står trykt som sonetter i værket, men digteren har lagt en poetisk finesse ind som understreger dels det fornemme ved sonettens form,

Gerda Ploug Sarp illustrerede H. Hagerups udgave fra 1928. *Ellevte Sang* (Det Kongelige Bibliotek).

BESTRAALT AF LYSET, I SIN HVIDE DRAGT,
MED BLAA FIOLEKRANDS, DER SØRGMODIG SMILER,
MED ROSER I SIN HAAND, DEN DODE HVILER.

dels det ædle i Almas breve:

*Her tog han frem af Barmen Blad paa
Blad,
Og atter hytted han, mens rørt han smilte,
Til Almas Røst fra Fortids smaa Billetter,
Der for hans Øre toned som Sonetter²⁶.*

De afrunder med deres nye

synsvinkel og nye versform I. Del. Den ætsende satire, den voldsomme tidskritik, den misantropi der præger store dele af ottavestroferne, er helt borte, de små billetter er ren poesi og i den rene klassiske form. Ved at vælge en anden vinkel – der så kalder på en anden form, en rent lyrisk, den mest lyriske – bliver digteren så også på en gang ren lyriker

og ren klassicist. Det står særlig tydeligt når man jævnfører hans sonetter med Winthers og især Aarestrups, men han påtager sig altså også her en kvindes skikkelse og tænker hendes tanker.

Sonetten er i sin grundidé en art epigram: et naturbillede, et indtryk eller et indfald udvikles i de to firlinjers og i de sidste to trelinjers drages der så en lære, en pointe, i den helt basale form er det første ord i første linje *som*, i niende linje *sådan*. Uden at ordene lige får den form, er tanken klar nok:

*Som en Delphin paa Havets stille Bund
overfor
Jeg er din tro, din lyttende Delphin.*

De følger de klassiske mønstre ved at opstille billeder fra naturen, de nærmeste omgivelser og gøre det i de simpleste ord og vendinger en prosaist ville vælge²⁷, og med ikke bare en ung kvindes perspektiv, men ligeud en gartnerdatter:

*Tidt naar jeg her gaaer om i Havens Gange,
eller
I Haven standset er hver Vellugts-Kilde,
Thi hvert et Blomsterbæger har sig lukket,
Og hver en Plante har sit Hoved bukket,
Alene Natfiolen dufter stille.*

I et tredje sammenligner hun sine tanker om deres forhold med småbørn der også vil med på udflugt i Dyrehaven, i et sender hun ham *en Kurv med Roser og en Kopfuld Jordbær, plukket med egne Hænder*. Også Petrarca skrev sonetter til venner når han sendte dem små gaver fra sin have.

Tragediens anden del er

forberedt i de sidste tre sonetter i sjette sang, og hun skifter billedet af den tro, den lyttende delphin ud med en klangbund.

De tretten sonetter her i første del er en skøn lille kærlighedsroman, en dansk *Nuova Vita* som Beatrice kunne have skrevet den.

I ellefte Sang dukker *Almas Efterladenskaber* så op og stilles til skue for læseren. Her får vi så hendes version af beretningen om Mennesket. Tre forbilleder falder umiddelbart en i tanken ved denne digtsamling: Psyches tanker og stemninger efter adskillelsen fra Amor, den fatale natscene hvor hun er forræderen og den der svigter, hvilket kun kan gøre sindstilstandene desto værre, og Petrarcas digte om *Laura in morte*, men også digtene om Dantes tab af Beatrice. Grundtonen er *det blev aldrig til noget*, med Almas vers:

*Alt er Nat for mine Blikke.
Endnu med Livets Følelse begavet,
Det kolde Hjerte kun jeg kan fornemme,
Hvori jeg ligger levende begravet.*

Den samme følelse eller en genklang fra de sonetter af Dante der i Johannes Dams fordanskning indeholder en strofe som:

*Derfor jeg gemte mig, thi gråden trangte
sig på med magt fra dette arme hjerte,
som blev bevæget, da jeg eder så',²⁸*

Hvis noget sted i hele Paludan-Müllers produktion Winckelmanns læresætning om *adel enfold og stille storhed* gør sig gældende, så er det just i de to digtsamlinger han lægger i pennen på

Homos begravelse. Træsnit af Jane Muus fra 1956. Gyldendal (Det Kongelige Bibliotek).

sin Beatricefigur med det symbolladede navn, og få steder i det 19. århundredes digtning bliver kontrasten i stil inden for et enkelt værk så tydelig som her i *Adam Homo*. Videt spiller undertiden til det groteske når fortællerfiguren fører peneskaftet, af Bellman har han – trods sit venskab med Heiberg – intet lært, men når han vil, kan han være lige så burlesk som Sveriges nationalskjald og

med sit burleske vid dementere Heibergs forestillinger i dennes i øvrige geniale essay om *Bellman som comisk Dithyrambiker* – om at comikken – *det ægte comiske Stof* – i almindelighed leveres af *den lavere Borgerstand*. Paludan-Müller ved fra sin omgang især i Odense og på Århusegnen at også adelige kan te sig komiske. Hans hånlige udlevering af komtesse Mille savner sidestykke, selv om Gustav Wied et halvt århundrede senere nærmer sig.

Alma Stjerne hører vel ikke fra starten til den comiske lavere borgerstand, men ender der jo – som vågekone på sygehuset. Hun er i skarpeste modsætning til både Adam og hans adelige kone fornem, seriøs, ædel, stilfærdig og stor. I Winckelmanns forstand er *enfold* ikke den egenskab der præger dagliglivets enfoldige, men en tilstand af ufordærv, oprigtighed, ærlighed, altså netop alt det der kendetegner ægte poesi.

Hendes lyriske og religiøse efterladenskaber er ikke noget *der for hans Øre toned som Sonetter*, de er sonetter de 35 af de 65 digte, de øvrige fordeler sig på enten kortere, 3 x 4 verslinjer, iblandt de lyriske, lange ustrofiske i de religiøse. Og holder vi fast i at sonetten er det ædleste af alle europæiske versemål, så når hun altså dermed også det klassicistiske niveau.

Fastholder vi Paludan-Müllers fiktion, at det er en kvinde der er lyrikeren i hovedværket, kunne vi stille spørgsmålet om kvinder skriver sonetter? Svaret er lige så enfoldigt: ja, og det er ikke nødvendigt at gå til Grete Heltberg og Inger Christensen for at

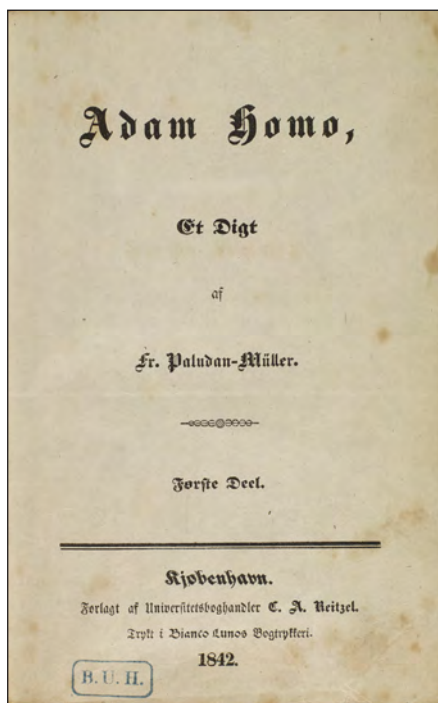
få det dokumenteret. Paludan-Müller har sigtet mod at vælge versifikationens ædleste form til persongalleriets ædleste medvirkende, og man kan ikke ane om han har haft forbilleder, men Charite f. Borch har i hvert fald ikke opponeret, mig bekendt heller ingen andre. Man har, nogle kritikere har kritiseret Almas digte for ikke at være kvindelige, og jeg ville ikke ane hvad de taler om ud over deres egne fordomme.

Skriver kvinder også religiøse digte? og igen: ja. Evangelisk-Christelig Salmebog, som var den Paludan-Müller sang efter når han gik i kirke, havde en del tekster af Birgitte Boye. En af de tre mest yndede salmer i hele Norden er Lina Sandells *Tryggare kan ingen vara* fra 1856. Der er beretninger om at fru Paludan-Müller har haft mere end én finger med i nedskrivningen af Almas Efterladenskaber.

Læser kvinder også Dante, eventuelt i tysk oversættelse? Naturligvis gør de det, kvinder er som bekendt som gruppe betragtet mere læsende end mænd betragtet som gruppe. I hvert fald synes Alma Stjerne at have læse *Den Guddommelige Komædie*, for hun går i dialog med dens kristendomsforståelse:

*Naar rigtig man har leet af Hjertens Grund,
Et lille Suk fra Brystet høres atter,
Ret som man selv fordømte denne Latter,
Hvori sig Sjælen frigjør for en Stund.*

*Det er som man af Skole skulkeed kun,
Idet saa heftig Glæden man omfatter,
Og Sorgens Folder i en Verden glatter,
Hvor Korsets Byrde først gjør Sjælen sund.*

Titelblad fra førstendgaven 1842. C.A. Reitzels forlag (Det Kongelige Bibliotek).

*Men hvi blev Latter Mennesket da givet?
Hvad ganner den vel os, der her skal røres
Til Taarer ved den jordiske Tragedie?*

*Dens Tid ei kommer, førend endt er Livet,
Før, bleven til et Frihedschor, den høres
Som Jubel ved den himmelske Comedie.*

I et af digtene, *Paa Middelalderens Borge*, man fortæller, går hun direkte i polemik mod Dantes opfattelse af Gudsriget med versene:

*Hvem kunde finde Freden i en Himmel,
Hvor end man troede paa en evig Qual?*

Paludan-Müller er klassicist. Han kan sine klassikere.

Klassikerne

At vokse op i et hjem der ikke alene huser bøger, men hvor forældre og ældre søskende nærer interesse for og kærlighed til litteratur, er selvsagt med til at spore børneflokkens ind på denne kunstform. Faderen havde Rousseau som orakel, moderen støttede sig til Alexander Pope og dennes *Essay on Man*. Hun var i det hele taget engelskorienteret²⁹, hvilket pdes kan virke lidt overraskende i betragtning af den storpolitiske situation i Paludan-Müllers tidligste barndomsår, pda. bekræftes i hans ungdom af en stigende interesse for engelsk litteratur, særligt Shakespeare og Walter Scott – kendt er den anden fynskfødte digters store begejstring, han valgte deres navne til sit pseudonym William Chrisitan Walter, og hurtigt kom Byron til at indgå i det felt der ellers i alt væsentligt var behersket af tyske digtere. For Paludan-Müller kom Byron snart til at stå som det store forbillede, og både hans *Don Juan* og *Manfred* kan spores i verseform, holdninger og temaer.

Goethe sidder på *tronen i diktningens rike*, men August Wilhelm Schlegel havde i 1804 gjort Dante og Petrarca tilgængelig for danskerne, alle kunne jo dengang tysk, og dermed vakt interessen for 1300- og 1500-tallets store italienske poesi. Oehlenschläger lagde ikke skjul på sin interesse, i det store digt om sit ophold i Rom gjorde han den åbenbar, også for dem der ikke havde bemærket hans *Kilden i Vanclause*. I Romtiden læste han italiensk hos en romer der gennemgik *Inferno* med ham. Siden demonstrerede ikke bare Byron, men også Shelley og Keats deres intense

engagement i de store italienere, og biskop Paludan-Müller anskaffede sig Den Guddommelige Komædie i 1835 i tysk oversættelse, og både Frederik og hans ældre broder, historikeren Caspar Paludan-Müller har helt klart haft stor glæde af at læse den.

De antikke myter og deres figurer var de skikkelser og handlinger der lå nærmest for i de generationer af digtere der fra de første skoleår var gjort fortrolige med dem; man husker måske situationen i *En Landsbydegns Dagbog*, hvor Morten ikke får lov til at læse i Ovids *Ars Amoris*?³⁰ I *Adam Homo* samles de først op blot som *danske og latinske Skjaldes Sang*³¹, men siden omtales Cicero, Virgil med *Æneiden* og Ovid med *Elskovskunsten*, Homer da han når frem til græsk.

Oehlenschläger og Grundtvig gjorde grundigt op med antikken, trods Grundtvigs høje tanker om den græske kultur, og lagde deres ordkunst tungt i vægtskålen for de nordiske sindbilleder og sikrede den norrøne arv en hædersplads i dansk kultur. Det tog Paludan-Müller sit opgør med, først ved at skrive om *Amor og Psyche*, om *Venus* med både Luna, Endymion, Actæon og Diana, sideløbende med *Adam Homo* også *Dryaden* om alle digteres særlige gudeven, *Apollon Musagetes*, og hans forvisning fra Olympen til arbejdslejr i Thessalien. Fra samme periode *Tithon* om Aurora, morgengryets gudinde og hendes forelskelse i trojanerprinsen Tithon, et desværre vist helt glemt mesterværk. Sent i forfatter-skabet den lille perle *Adonis*.

Man kan overveje om også det er engelsk inspiration; ikke fra By-

ron, men fra Shelley og Keats med deres værker om Prometheus og Endymion. Goethe havde også været der, dels med en række enkeltdigte med klassiske motiver, dels med *Iphigenie*, og Schillers store ballader fra 1790'erne, og med den uhyre indflydelse Goethe overhovedet har haft i dansk litteratur, kunne det snarest være det, men det kan også være Paludan-Müllers personlige inspiration. For nok gør han op med den i indledningen til *Adam Homo*, men han lader den jo ikke ligge.

Det kunne være umagen værd at erindre at både Poul Martin Møller og Christian Wilster i 1830'erne skabte deres storladne fordanskninger af de homeriske digte; Møllers forblev en torso, men Wilsters *Iliaden* og *Odysseen* kom til at forme mange generationers oplevelse af disse grundlæggende værker.

Digtere er belæste folk. Paludan-Müller er digter, ergo... Men det var han, og han kom fra et lærd hjem. Men i hans kunst tynger lærdommen aldrig. *Tithon* fremstår så frisk som havde han selv hittet på det, og det omslutter på

sin måde *Iliaden* ved at fortælle om et medlem af den trojanske kongeslægt der ikke figurerer i Homers digt, fordi han er i eksil på Morgenerødens ø.

Eftertiden har sendt Paludan-Müller samme sted hen, på det nærmeste skrevet ham ud af litteraturhistorien. Det er i hvert fald sandt: han kan mindst af alt regnes blandt modernismens forløbere. Med Otto Steen Dues gendigtninger af Homer, Virgil og Ovid er hans kilder imidlertid blevet bragt i omløb endnu engang; en række af nutidens forfattere skriver op imod Dantes *Guddommelige Komædie* eller hævder at de gør det, Petrarca har danske læsere fået i grunden for første gang og det både som lyriker og essayist. I den sammenhæng er det at Frederik Paludan-Müller kunne være med på et hjørne, for det er få digtere der i den grad passer til Esaias Tegnér's beskrivelse af europæisk poesi i det årtusinde de begge hører hjemme i, når han i et brev spørger:

*Är icke all vår moderna poesi,
ifrån Dante ner till Schiller, en sorgelädd
ängel, en lång suck över livets förlorade glädje?*²²

Noter

- 1 Jf. *Dantes guddommelig Komædie* ved Ole Meyer 3. rev. udg. 2004 Sang I, v. 1-3.
- 2 *Faust* v/ P. Hansen 1929 p. 27.
- 3 *Per Gynt* 5. akt Pinseaften.
- 4 Faust i Studerekammeret (p. 52.)
- 5 I Verset fra Levende Vande 1946.
- 6 Angst, *Samlede Skrifter* III p. 221.
- 7 *Fredmans Sænger* nr. 26 Fredmans Begravning str. 4 vv 1-4..
- 8 Par, XXXIII, 139-140.
- 9 *Faust* II, 5. akt P. Hansen 4. Udg. 1929 p.

- 446.
- 10 Samme p. 451.
- 11 John Chr. Jørgensen (red.): *Dansk Forfatterleksikon Biografier*. 2001 p. 350.
- 12 Af Diapsalmata fra *Enten-Eller* 1843.
- 13 Johann Joachim Winckelmann: *Gedanken über die Nachahmung der Griechischen Werke in der Malerei und Bildbauerkunst* 1755.
- 14 *Über naive und sentimentalische Dichtung* 1795
- 15 Chor af *Elverhøi* 1828.
- 16 *Dandserinden*, Første Sang str. 26.

- 17 Emil Frederiksen: *Dante* 1965 p. 116.
- 18 F.J. Billeskov Jansen: *Danmarks Digtekunst*. Tredie Bog. 1958 p. 293.
- 19 Op.cit. p. 269.
- 20 Sammested som Note 4.
- 21 Billeskov Jansens p. 316, nemlig Til Een nr. XXIX: Min Sjæl var viklet ind i Smertens Traade og XCIV: På Sorgens skumle Kyst min Tanke strander.
- 22 Billeskov Jansen p. 295.
- 23 *Canzoniere eller Sangenes Bog på danske Vers* ved Søren Sørensen, 2005, p. 85.
- 24 Således Georg Brandes, Troels-Lund, Sejer Kühle.
- 25 men snarest er en fransk, Ronsardpåvirket
- 26 I. Dels 6. Sang, p. 261.
- 27 Jf. Heibergs råd til skribenter i kritik i *Kjøbenhavnns flyvende Post* 1827.
- 28 Dante Alighieri: *Nyt liv*, 1965 p. 91.
- 29 Iflg Sejer Kühle: *Frederik Paludan-Müller*, I 1941, p. 9.
- 30 Thiele, den 12te Mai 1709, i Gyldendals udg. 1995 v/ Knud Sørensen p. 10.
- 31 I Anden Sang nævnte udgaven p. 62.
- 32 Brev til Geijer 10.3. 1813.